

SELÇUKLU HÜKÜMDARLARININ ÇOCUKLUKLARI HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME¹

A STUDY ON CHILDHOOD OF SELJUK RULERS

Doç. Dr. Meryem GÜRBÜZ

Kocaeli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Orta Çağ Tarihi Anabilim Dalı,
Kocaeli/Türkiye

ÖZET

Selçuklu hükümdarlarının çocukluğu hakkında acaba yeterince bilgiye sahip miyiz? Onların çocukluklarına dair kaynaklarımızda yer alan kayıtlar Selçuklu hükümdarlarını anlamamıza yardımcı oluyor mu? Hükümdarların çocuklukları hakkındaki tespitler bir tarihinin dönemi aydınlatmasına ne gibi katkılar sağlayabilir? Bu makaleyi hazırlama amacımız yukarıdaki sorulara cevap bulmaya çalışmaktır. Bunu yapabilmek için öncelikle kaynaklarımızda Selçuklu hükümdarlarının verdiği bilgileri toplayarak tasnif ettik. Selçuklu hükümdarlarının birçoğu Türk akademisyenler tarafından müstakil çalışmalara konu edilmiştir. Bu çok kıymetli eserlerden de faydalandık. Çalışmamızda örnekleri Büyük Selçuklu, Türkiye Selçukluları, Irak, Kirman, Suriye ve Filistin Selçukluları gibi farklı coğrafyalarda hüküm süren Selçuklu hükümdarlarından seçmeye çalıştık. Tasnif neticesinde ilk olarak fark ettiğimiz nokta, Selçuklu hükümdarlarının bir kısmının doğum tarihlerinin kesin olarak tespit edilemediği oldu. Şüphesiz bu husus, tarihçi için bir sorun oluşturmaktadır. Makalemizde bunun nedenlerini açıklamaya çalıştığımız gibi, bu meselenin hükümdarları anlamamızda bir güçlük teşkil edip etmediğini de tartıştık. Selçuklu hükümdarlarının çocukluk dönemlerine ilişkin bilgilerimiz az ancak çeşitlidir. Çocukken geçirdikleri hastalıklar, bebek yaşta babalarını kaybederek hanedanın diğer üyeleri tarafından büyütülmeleri, küçük yaşlarda tahta çıkartılmaya çalışılmaları gibi noktalar bu cümledir. Onların çocuklukları hakkındaki bilgilerimizin çoğu taht ile ilişkilidir. Bu nedenle iktidar ve onunla ilgili kavramlar bu çalışmanın genel çerçevesini belirlemiştir. Makalemizde, Selçuklu hükümdarlarının çocukluklarına dair çeşitli örnekler üzerinden bir değerlendirme yapmaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Selçuklu, hükümdar, sultan, çocukluk.

ABSTRACT

Do we have enough information about childhood of Seljuk rulers? Do historical sources about Seljuk rulers' childhood help us to understand them better? What can determinations about childhood of rulers contribute to historians for enlightening the era? The purpose of the study is to find answers for the questions above. For this we classified various informations from historical sources about Seljuk Rulers. Most of the Seljuk Rulers were subjects for Turkish academicians, but they were studied separately. We also used these important studies. We picked examples from various states that Seljuk rulers were at power such as Great Seljuks, Sultanate of Rum, Iraq, Syria, Palastine and Kerman Seljuks. The first thing that we noticed after classifying is that birth dates of some Seljuk Rulers were not certain. For a historian, that is a serious problem for sure. While including reasons of this issue in our study, we also argued that if this specific problem makes it harder to understand Seljuk Rulers or not. Informations about childhood of Seljuk Rulers are few but various. Childhood diseases they had, raising by their dynasty members after losing their father while they were still an infant or others trying to rise them to the throne during their early ages are informations we know because of that variety. Most of things we know about their childhood is actually about the throne itself. That is why power and related subjects determined the outline of this study. In our study, we tried to make a determination about childhood of Seljuk Rulers from various examples we chose.

Key Words: Seljuks, Rulers, Sultan, Childhood.

1. GİRİŞ

Modern bilim bize çocukluk döneminin yetişkinlik hayatında ne kadar büyük bir önemi olduğunu göstermektedir. Bu durum şüphesiz geçmişte yaşayanlar için de geçerlidir. Bir çocuğun büyüdüğü

¹ Bu çalışma (20-23 Nisan 2019) tarihlerinde Ankara'da düzenlenen 1. Uluslararası 23 Nisan Multidisipliner Çalışmalar Kongre' sinde sunulan bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

ortam başta olmak üzere aldığı eğitim, tecrübe ettiği olaylar onun kişiliğinin oluşmasında birinci derecede rol oynar.

Selçuklu hükümdarlarının çocuklukta yaşadıklarının kişilikleri üzerindeki tesirlerini ortaya koymak bu makalenin konusu olmadığı gibi bugünkü bilgilerimiz böyle bir çalışmaya imkân vermeyecek kadar da kıttır. Ancak onların çocukluklarının geçtiği ortamı ve siyasi çevreyi açıklayabiliriz. Böyle bir çerçeveden bakmak tarihinin geçmişi anlayabilmesine çeşitli katkılar sağlayabilir.

Selçuklu Devleti'nin kurucuları Tuğrul (1040-1063) ve Çağrı (ö.1059) Beylerin çocuklukları, sadece kendilerine yurt arayan Türkmenler' in bir bölgede tutunmaya, varlık göstermeye ve bir siyasi güç olmaya çabaladıkları olaylar zincirinden ibaret değildir. Aynı zamanda Türkler'in, gelecekteki devlet siyasetlerine de yön verecek değişimlerin yaşandığı bir geçiş dönemidir. İslâmiyet'i seçen Selçuk Bey, dâhil olduğu iktidar dairesinin farkındadır. Verdiği kararla siyasi olarak, Türk gruplarının faaliyetlerine Müslüman coğrafyada da bir meşruiyet sağlayabileceği gibi, gayr-i Müslimler ile ilişkiler de net bir tanıma tabi oldu. Siyasi olarak Abbasi Halifeliğine yakın durmak bir karardı. Bu kararın içinde ayrıldığı Oğuz Yabgu'suna bir muhalefet de vardı. Bu müstakil hareket etme kararı şüphesiz birçok risk ve tehlikeyi de içinde barındırıyordu. Nitekim Selçuk ve ona bağlı Türkmenler'in yaşadıkları güçlükleri biliyoruz. (Özaydın, 2009a: 364-365)

Tuğrul ve Çağrı Beyler, babaları Mikail'i kaybettikleri için dedeleri Selçuk Bey tarafından büyütüldüler. Cend bu sırada beyliğin merkeziydi. Tuğrul ve Çağrı Beyler de bu şehirde dedelerinin yanındaydı. Bilindiği gibi Selçuklular başlangıçta kendilerine bir yaşam alanı temin edebilmek için büyük mücadeleler verdiler. 1040 da bu gayretlerin taçlandığı yıldır.

Tuğrul ve Çağrı Beylerin çocuklukları hakkında doğrudan bilgilere fazlaca sahip değiliz. Ancak yerinde tahminlerde bulunabileceğimiz, çeşitli verilere sahibiz: Dedeleri tarafından himaye edilen Tuğrul ve Çağrı Beyler'in yetişmesinde aile ileri gelenlerinin rolleri de olmuştur. Selçuk Bey'in eşi ve kendi anneleri bu cümledendir. Ayrıca babaları Mikail'in ölümünden sonra anneleri Türk geleneğine uygun olarak amcaları Yusuf ile evlendirildi. Onların yetişmelerinde bu amcalarının da katkısı olmalıdır. Bahsedilen geleneğe bir örnek de Çağrı Bey'in vefat etmesi üzerine oğullarından Süleyman'ın annesi ile Tuğrul Bey'in evlenmesidir. (Sümer, 2012: 346)

Tuğrul ve Çağrı Beylerin yetiştiği dönem Türk toplumsal hayatı için de bir geçiş dönemidir. Selçuk Bey'e bağlı Oğuzlar bir taraftan İslam'ı öğrenmeye çalışıyor öte yandan kendilerine katılanlar ile sayıları gittikçe artıyordu. 1007 yılında Selçuk Bey öldüğünde torunu Tuğrul on iki yaşındaydı. Bu tarihten sonra iki kardeşin hayatı mücadele ve savaşa geçecekti. Çocukluk ve gençlik dönemlerinde yaşadıkları coğrafyanın siyasi atmosferi de bunu gerektiriyordu.² Devlet kurucularından sonraki hanedan üyelerinin çocuklukları ise artık doğrudan Selçuklu tahtı ile ilgilidir.

2. BİLGİMİZ NEDEN AZ?

Selçuklu hükümdarlarının çocukluklarına dair kaynaklarımızın verdiği bilgilere geçmeden önce bu konuda ne kadar veriye sahip olduğumuz konusunda da bir değerlendirme yapmalıyız. Kaynaklarımız, hükümdarların çocuklukları hakkında çok çeşitli ve ayrıntılı bilgiler vermez. Bunun sebepleri arasında devrin yazım geleneği birinci sırada düşünülmelidir. Ortaçağ İslâm tarihi yazarları vakayinâme türü eserlerinde belli bir yazım şekli benimsemişlerdi. Eserlerini yıllara göre taksim ederek o yılın önemli olaylarını kayda geçirmek de bu yazım şeklinin bir parçasıydı.³ Dikkat çeken siyasi olayları kaydetmek amacının güdülmesi çalıştığımız konu da detaylı bilgi verilmemesini de açıklamaktadır.

Hükümdarların genellikle birçok çocuğu vardır. Hanedan üyelerinin doğumlarını kayda geçirmek gibi bir yazım geleneği, örneğin Çinliler'deki gibi, bizde mevcut olmadığından, Selçuklu'ya dair bilgileri çoğunlukla Arap ve Fars yazarlardan öğrendiğimizden ancak bir sebepten dolayı yazarın anlattığı olaylarla ilgisi doğrusunda çocuk dikkat çeker ve genellikle başkaca bir olay anlatılırken ondan bahsedilir. Örneğin Sultan Alparslan'ın doğum haberinin Selçuklu idarecileri ve askerleri

²Yaşadıkları coğrafyanın siyasi atmosferi için bkz. (Piyadeoğlu, 2014; Özgüdenli, 2017)

³ İslâm tarih yazıcılığının tarihi seyri ve bu konudaki değerlendirmeler için bkz. (Şeşen, 1998; Humphreys, 2016)

üzerinde nasıl motive edici bir tesir göstererek, kutlu sayıldığı ve orduyu coşkuyla savaşımaya sevk ettiği, Karahanlılar ile savaş anlatılırken küçük bir ayrıntı olarak kaynaklarımızda yer alır. (Piyadeoğlu, 2017: 27-28)

Tarih sahnesine çıkarak varlık göstermeye başlayan Türk hanedanlarının en eski tarihleri umumi tarih yazarlarınca onların yazdıkları zamandaki bilinenleri veya rivayetleri içine alır. Selçuklu hanedanının kurucusu Selçuk Beg'in çocukluğu hakkında bildiklerimiz buna örnektir: 900 yılı civarında doğduğu, doğum yeri ve adının anlamı ile ilgili kuvvetli tahminlerimiz vardır. Buna göre Selçuk Beg, Sir-Derya boylarındaki bir yerde muhtemelen Sel-Tağ yakınlarında doğmuştu. İsminin Türk ad verme geleneğine uygun olarak⁴doğa ile ilişkili olması ve bu adın da "küçük sel" veya "küçük sal" anlamına gelebileceği, onun çocukluğuna dair elimizdeki bilgilerin neredeyse tamamıdır. Selçuk Beg ve torunlarını siyasi bir varlık göstermeye başlamaları ile daha yakından takip edebiliyoruz. Çünkü artık dikkat çekici bir güç olarak tarih yazarlarının kayıtlarında yer almaya başladılar⁵.

3. ÇOCUKLUK VE TAHT

Selçuklu şehzadelerinden çocukluğu taht kavgaları içinde geçenler ve tahtı çocuk yaşlarında elde etmeye çalışanlar vardır. Tahtı ele geçirmeye çalışmak bir haktır. Bu hak yaşı büyük şehzadeler tarafından daha bilinçli bir şekilde aranabilir. Ancak küçük yaştaki şehzadeler için bu durum çevrelerinin onlar üzerinden iktidarı ele geçirme gayretlerinden başka bir şey değildir. Bu çaba da pek tabiidir ki iktidarın doğası gereğidir.

Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah (1072-1092)'ın ölümünden sonraki tablo bu konuda çok ilgi çekici bir örnektir. Sultan Melikşah 1092 yılında otuz yedi yaşında iken Bağdat'ta bulunduğu sırada aniden ve şüpheli bir şekilde öldü. Yirmi yıl tahtta kaldı ve onun saltanatı Selçuklu Devleti'nin en parlak dönemlerinden biri oldu. O, "Kaşgar'dan Boğaziçi'ne ve Ege Adaları'na, Aral Gölü ve Kafkasya'dan Yemen ve Aden'e kadar uzanan çok geniş bir alanda hâkimiyet kurarak adına hutbe okutmuştur". (Özaydın, 2004: 57) Onun zamanı sadece geniş sınırlara ulaşmak anlamına gelmemektedir. Sultan Melikşah'ın taht sahibi olduğu tarihler halkın güven ve huzur içinde yaşadığı, Selçuklu devlet teşkilatının olgunlaştığı ve iyi işletildiği bir devirdir⁶. Ancak onun ölümü devlet için sarsıntılı bir dönemin de başlaması anlamına geldi. Nitekim Sultanın ölümü ile derhal taht kavgası da başladı. Esasında taht mücadelesinin taraflarının hemen hepsi de çocuk yaştaydı⁷.

Sultan Melikşah'ın eşi Terken Hatun, kendi oğlu Mahmud'u tahta çıkarmak üzere süratle hareket ederek Halife Muktedî Biemrillâh (1075-1094) (bkz.Hartmann, 2006: 142-143) nezdinde girişimde bulundu. Şehzade Mahmud bu sırada beş yaşındaydı. Terken Hatun'un Sultan'ın sağlığında da oğlunu veliaht ilan ettirmek için çeşitli çabaları olduğunu ve devrin önemli devlet adamı vezir Nizâmülmülk ile de karşı cephelerde bulduklarını biliyoruz. Nitekim vezir şehzade Berkyaruk'u babasından sonra tahta layık görüyordu. Terken Hatun, Karahanlı hanedanına mensup olması sebebiyle Selçuklu sultanlığı için asaleti en uygun adayın kendi oğlu olduğunu düşünüyor olmalıydı. O, Selçuklu iktidarını oğlu adına elde etmek için başlattığı girişimlerden umduğu hızlı ve kesin sonuçları elde edemedi. Halife, küçük şehzadenin yaşının hükümdarlığa şer'ın uygun olmadığı gerekçesiyle ve o sırada Bağdat'ta bulunan devrin önemli âlimlerinden İmam Gazzâlî'nin bu konudaki fetvasına dayanak göstererek Hatun'un talebini reddetti. Ancak Terken Hatun vazgeçmeyerek başka bilginlerden lehte fetvalar aldığı gibi, halifenin Selçuklu soylu oğlu Câfer'i hilafet makamına getirebileceği tehdidinde de bulundu. Bu girişimler o an için işe yaradı. 25 Kasım 1092 tarihinde, cuma günü Bağdat'ta Mahmud adına hutbe okundu. (Sevim ve Merçil, 2014: 173 vd.) Ancak bu resmîyet ile Selçuklu tahtı sahibini mutlak bir surette bulmuş olmadı. Tarihçiler tarafından devletin duraklama dönemi olarak adlandırılan uzunca bir taht mücadelesi dönemi başlamış oldu.

⁴Örneğin Tuğrul ve Çağrı Beyler'in adı da bu geleneği bir yansımasıdır bkz. (Clouston, 1972: 472)

⁵Selçuklular hakkında bilgi edindiğimiz kaynakların değerlendirmesi için bkz.,(Özaydın,1990:XIII-XXXII; Cahen, 1973.)

⁶Sultan Melikşah için bkz.,(er-Râvendî, 1999: 122-135; İbnü'l-Esir 1987: 80-83, 91-92, 111, 115, 141, 145, 153-157, 173, 176-184; Bundarî: 54-81; Sadreddin el-Hüseyinî, 1999: 38-49; Merçil ve Sevim, 2014: .96-172; Nizâmülmülk, 1999.)

⁷ Sultan Melikşah'ın ölümünden sonra kardeşi Tutuş da Büyük Selçuklu tahtını elde etmek üzere hükümdarlığını ilan ederek mücadeleye başlamışsa da o 1092 tarihinde otuz yaşında bulunduğundan konumuza dâhil edilmemiştir.

Terken Hatun Bağdat'ta daha fazla kalmadı ve devlet merkezi İsfahan'a gitti. Bu sırada yanında kendi oğlunun yanı sıra şehzadelerden Muhammed Tapar (1105-1118) da bulunuyordu. Muhammed Tapar bu sırada on yaşındaydı. Onun annesi de bir cariye olan Tâceddin Seferiye Hatun'du. Muhammed Tapar bir süre İsfahan'da kaldı ise de ağabeyi Berkyaruk İsfahan üzerine yürüyünce, bir yolunu bulup gizlice kaçarak onun yanına gitti. (Özaydın, 1990: 11-12) Sultan öldüğünde Bağdat'ta bulunan şehzadelerden biri de daha sonra Dımaşk'ta tahta çıkacak olan Dukak b. Tutuş (1095-1104)'tu. Sultan Melikşah'ın ölüm haberiyle o da Terken Hatun ve beraberindekiler ile önce İsfahan'a gittiyse de daha sonra Berkyaruk'a katılmıştır, burada da durmak niyetinde olmayan Dukak bir süre sonra da bulunduğu bir fırsatla babasının yanına gitti. (Özaydın, 2016: 345)

Sultan Melikşah'ın diğer oğulları da hükümdarlık iddiasında bulunarak tahtı ele geçirmek için mücadeleye başladı. Devlet ileri gelenlerinin ve askerinin yoğun desteğini alan şehzade Berkyaruk (1092-1104) da bu tarihte on bir yaşındaydı. Merhum Sultan'ın eşi Zübeyde Hatun'dan doğan Berkyaruk, Melikşah'ın oğullarından en büyüğüydü.⁸

Sultan Melikşah'ın 1086 yılında doğan oğlu ve ileride Selçuklu Devleti'nin "*son büyük hükümdarı*" (Özaydın 2009b: 507) olarak tanımlanacak şehzade Sencer de taht namzetlerinden biriydi ve o, babası öldüğünde altı yaşındaydı.⁹

Sultan Berkyaruk, tahta çıktığında on bir yaşındaydı. Çocukluğu babası büyük Sultan Melikşah'ın parlak zamanında refah içinde başlamışken birdenbire çocuk yaşta babasını kaybederek taht için mücadeleye başladı. 1104 yılında yirmi üç yaşında vefat eden Sultan Berkyaruk vereme yakalanmıştı. Hükümdarların erkek evlatları doğumlarından itibaren ileride sultan olacakları bilinciyle yetiştiriliyordu. Onlar da küçüklükten itibaren mevkilerinin farkında oluyorsa da gene de bu zor bir çocukluktur ve her ne kadar bulûğa (Bardakoğlu, 1992: 413) erme alt sınırı olarak dokuz-on yaşları genel kabul görüyor olsa da esasında muktedir olabilmek için küçük bir yaştır. Çocuk sultan tanımlaması da yerinde olur. Küçük yaşlarda tahta çıkan sultanların çocuklukları birçok ağır sorumluluğu resmen üstlenmek ve sorumlu olmak anlamına geliyordu.

Selçuklu tahtına çocuk yaşta çıkan ya da çocuklukları tahtta geçen hükümdarlara dair birçok bilgimiz mevcuttur. Örneğin Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan (1092-1107) tahta çıktığında onlu yaşlarının başındadır¹⁰. Aldığı sorumluluk gerçekten de çok büyüktür. 1093 yılı başlarında başkenti İznik'e ulaştığında idareyi elinde tutan Ebülkasım yönetimi Kılıçarslan'a teslim ettiyse de babası Süleyman Şah (öl 1086)'ın ölümünden sonra, şehir idarelerini ellerinde tutan Türk kumandanlar Anadolu'daki merkezi otoritenin Selçuklu soylu olmamasının yarattığı otorite boşluğunun da tesiriyle müstakil hareket etmeye başlamışlardı. Çocuk yaştaki Sultan, tahta çıktığında hâkimiyet alanı sadece İznik ve çevresiyle sınırlı olmasına rağmen önce devletin birliğini sağlayabilme yolunda politikalar takip etti ve bütün Anadolu'ya hâkim olmak üzere hareket etti. Ancak Haçlı Seferleri'nin başlaması Sultan'ın ve dolayısıyla Türker'in Anadolu'da tutunma mücadelesine yeni ve zorlu bir boyut kazandırdı. Sultan Haçlılar ile mücadele ederken henüz ilk gençlik yıllarını yaşıyordu¹¹.

Türkiye Selçuklu hükümdarı II. İzzeddin Keykâvus da çocuk yaşta taht ve tac sahibi olan Selçuklu hükümdarları arasındadır. Devletin yıkılış dönemi hükümdarlarından olan Keykâvus, Akşehir'in Altuntaş köyünde ilk defa sultan ilan edildiğinde (1246) on bir yaşındaydı. Onun iktidarının başlarında iktidar vezir Şemseddin İsfahanî'nin elindeydi ve o Sultan'ın annesiyle evlenerek gücünü artırmaya çalıştıysa da devlet ileri gelenlerinin ciddi bir muhalefetiyle de karşılaştı. (Sümer, 2002a: 355)

Kirman Selçukluların' da Melik Kavurd (1048-1073)'un öldürülmesinden sonra tahta ilk olarak Kirmanşah çıkarıldıysa da onun iktidarı bir yıl sürdü. Daha sonra hükümdar olan Hüseyin b. Kavurd küçük yaşta tahta oturtulan şehzadelerden biridir. Rivayete göre "*onun beşiği tahta konuluyor ve bâr*

⁸ Muhammed Tapar-Berkyaruk mücadelesi için bkz. (Özaydın, 2001:12-37)

⁹ Sencer devri için bkz. (Köymen,2016)

¹⁰I. Kılıçarslan'ın doğum tarihi olarak Urfalı Mateos 1085 yılını verdiyse de 1107 yılında öldüğünde 11 yaşında bir çocuğu olduğu hesaba katıldığında bu tarihin biraz daha erken olması gerektiği düşünülmektedir. (Demirkent, 2002: 396.)

¹¹ Kılıçarslan için bkz. (Demirkent, 1996.)

veriliyordu". (Merçil, 1989: 43) Ancak bu durum uzun sürmedi ve hapisten kurtulan Sultan Şah idareyi eline aldı (1074). Kirman Selçukluları tahtına 1175 yılında tahta çıkan Muhammed Şah b. Behram Şah da yedi yaşındaydı. Ancak bu devir artık Selçuklunun dağılma dönemidir. (Sevim ve Merçil, 2014: 407)

Suriye-Filistin Selçukluları'nın Dımaşk kolu hâkimiyetine Tutuş b. Dukak getirildiğinde bir yaşındaydı ve idare tamamıyla Atabeg Tuğtegin'in elindeydi. Yine aynı Selçuklu şubesinin Haleb kolu hükümdarı Sultanşah b. Rıdvan tahta çıktığında altı yaşında bir çocuktur. Burada da iktidarın asıl sahibi Atabeg Lülü'ydü. (Sevim ve Merçil, 2014: 492)

Irak Selçuklu tahtında da çocuk yaşta iktidar sahibi olan hükümdarlar vardır. Örneğin Sultan II. Tuğrul 1169 doğumludur ve 1177 yılında Irak Selçuklu hükümdarı oldu. Çocuk yaştaki Tuğrul'un devlet idaresinde Atabeg Cihan Pehlivan'ın rolü büyüktür. (Sevim-Merçil, 2014: 354)

Taht kavgalarının şehzadelerin çocukluğu üzerindeki etkileri sadece iktidarı elde etme mücadelesinden ibaret değildir. Hapis hayatı yaşamaları, öldürülme tehdidi altında bulunmaları, kargaşa ortamında geleceklerinin son derece belirsiz olması veya işkenceye maruz kalmaları bu cümledendir. Kutalmışoğulları, Selçuklu tarihinin başlarında bunları yaşayan şehzadelerdendi. Arslan Yabgu oğlu Kutalmış, Selçuklu tahtına çıkma amacıyla Alparslan ile savaştı ve bu uğurda hayatını kaybetti. Onun, daha sonra Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusu olacak oğlu, Süleymanşah ve diğer oğulları Sultan Alparslan tarafından önce öldürülmek istendi ise de ne var ki vezir Nizâmülmülk'ün araya girmesi ile Urfa-Birecik dolaylarına sürgüne gönderildiler. (Sevim, 2010: 103) Taht için her şehzade bir tehditir. Kılıçarslan da daha çok küçük yaşlarındayken, babasının 1086 yılında ölümünden sonra Antakya'da vezir Hasan b. Tahir'in nezaretinde bulunduğu sırada şehre gelen Sultan Melikşah onu Isfahan'a göndermiş ve burada göz hapsinde tutmuştur. (Demirkent, 2002: 396)

Tahtı ele geçirmek üzere başkaldıran şehzade ve onların çocukları için uygulanan cezalandırmalara, hapis hayatının yanı sıra işkenceleri de ekleyebiliriz. Kavurd Bey ve oğullarının başına gelenler bu duruma örnektir. Çağrı Bey'in büyük oğlu olan Kavurd Bey, Sultan Alparslan'ın ölümünden sonra Melikşah'ın tahta çıkarılmasını kabul etmedi ve genç Sultan'ın tecrübesizliğinden istifade ile Selçuklu iktidarının sahibi olabileceğini düşündü. Bu amaçla harekete geçtiyse de 1073 yılında yapılan savaşta hem askeri bozguna uğradı hem de kendisi kaçmaya çalışırken yakalanarak öldürüldü. (Özaydın, 2002: 73-74) Bu savaşta yanında bulunan oğullarının da Sultan Melikşah huzurunda gözlerine mil çekildi. (Özgüdenli, 2017: 165)

Sultan Melikşah, Kavurd'un oğullarının gözüne mil çektirdiğinde "*mil çeken kimse onların gözlerinin nurunu gidermemeye niyet etmiş ve işini savaştırmıştı*". (Merçil, 1989: 43) Bunun neticesi olarak da Sultanşah ve sağ kalan şehzadeler görme yetilerini kaybetmediler. Ancak Hemedan'da hapiste tutuldular.

Kirman Selçukluları tahtına çıkan Kavurd Bey'in oğlu Hüseyin zamanında da rakiplere karşı sıkı tedbirler alındığını görüyoruz. Hüseyin bir bebek olduğuna göre devlet adamları bu işlerden mesuldü. Kavurd'un diğer oğulları Merdanşah ve Ömer bir kalede hapiste tutuldular. (Merçil, 1989: 43) Kirman Selçukluları'ndan İraşah da tahta çıkınca akrabalarını çeşitli yöntemler ile öldürmüş veya gözlerine mil çektirmişti. Öyle ki Kavurd soyundan yalnız Kirmanşah'ın oğlu Arslanşah'ın belirtilen bu katliam sürecinden kurtuluşu da bir hayli ilginçtir. Öyle ki bu sıkı takipten kaçıp ayakkabıcılık ile geçinerek kendini gizlediği dile getirilmiştir. (Merçil, 1989: 55)

Türkiye Selçuklu hükümdarı I. Alâeddin Keykubad da çocukluğunda sürgün hayatı yaşamıştı. O, babasının ilk saltanat yıllarında henüz iki yaşında bir küçük çocuktur. Sultan oğlu olarak altı yaşına kadar geçen çocukluğu Sultan babasının tahtı bırakmaya mecbur kalması sebebiyle birden değişmişti. Babasıyla birlikte sürgüne gitti ve bu dokuz sene sürdü. (Sümer, 2002b: 58)

Şehzadelerin taht ile ilişkilerine çocukluklarında devlet görevinde bulunmalarını da ilave edebiliriz. Onları kimi zaman babalarının yokluğunda devlet merkezinde ona vekâlet ederken kimi zaman bölge idaresinde kimi zaman ise ordu ile sefer ve savaşlarda görmekteyiz.

Sultan Alparslan, babasının sağlığında Selçuklu ordusunda yer almış, genç yaşında da Karahanlı ve Gazneliler'e karşı zaferler kazanmıştı. (Piyadeoğlu, 2012: 47-48) Küçük yaşlarından itibaren askeri faaliyetler içinde olması şüphesiz onun eğitiminin bir parçasıdır. Nitekim Sultan, askeri yönü ve becerileri ile günümüze ulaşan bir şöhretin sahibidir.

Sultan Alparslan'ın oğlu Melikşah'a küçük yaşta sorumluluklar verdiğini ve onun yetişmesine özellikle ilgi gösterdiğini biliyoruz. Sultan Alparslan, Gürcistan seferine beraberinde şehzade Melikşah olduğu halde çıkmış (1064) ve karargâhında onu kendisine vekil olarak bırakmıştı. Vezir Nizâmülmülk ile kalan Melikşah bu sırada dokuz yaşındaydı. İki yıl sonra Radgân'da veliaht ilan edilen Melikşah Hârezm, Fars, Rey ve Isfahan'da idari görevler aldı. (Özaydın, 2004: 54)

Sultan I. Kılıçarslan Musul'a gelip Emir Çavlu Sakavu'nun üzerine yürüyeceğinde oğlu Şahinşah'ı vekili olarak Musul da bıraktı. (Demirkent, 1996: 57) Şahinşah bu sırada 11 yaşında bir çocuktuk ancak devletin hükümdar soylu temsili için bu tür görevlendirmeler yapılıyordu. Şehzadelerin küçük yaşta dahi olsalar tayin edilen atabegler ile bazı bölgelere gönderilmeleri de bu cümledendir. Her ne kadar içinde çeşitli tehlikeler barındırsa da bu sistemden vazgeçilmemesinin bir sebebi vardır. Atabegler şehzade ile birlikte görev yaptıkları bölgelerde kuvvetlenerek devlet için ciddi bir tehlike halini alabiliyordu. Ancak yine de yaşı küçük olsa da devletin, hanedan ailesinden bir şehzade ile eyaletlerde temsili ortaçağ idari sistemi içerisinde daha verimli görülmüştü.¹²

Türkiye Selçuklu hükümdarı II. Gıyâseddin Keyhüsrev (1237-1246) de yedi yaşındayken Atabeg Mübârüziddin Ertokuş ile birlikte Erzincan'a gönderildi. (Taneri, 1995: 313)

Irak Selçuklu hükümdarı Mahmud, babası Muhammed Tapar'ın sağlığında henüz on üç yaşındayken devlet işleri ile ilgilendi. Sultan Muhammed Tapar hastalığı iyice ilerleyince bizzat kendisi oğlu Mahmud'u tahta çıkararak biat aldı ve sultan ertesi gün öldü. (Özaydın, 1990: 149-150)

Selçuklu şehzadelerinin devlet işlerinde görevlendirilmeleri sadece onların eğitimleri, idareyi öğrenmeleri ile ilgili değildir. Bu durum aynı zamanda hâkimiyet anlayışının da bir gereğidir. Ülke hanedan ailesinin ortak malıdır ve devleti yönetmek hükümdara kan bağı ile bağlı erkeklerin sultanın uygun gördüğü şekilde görev almasına imkân sağlar.

4. SONUÇ

Selçuklu hükümdarlarının çocukluklarına dair kayıtların çoğunluğu devlet yönetimi ve taht sahibi olmakla ilgilidir. Bunda devrin hâkimiyet anlayışının da rolü vardır. Taht ile ilişkili çocukluk devresinde bazı hükümdarlar kavgaya katılmış, bazıları bu uğurda eziyet görmüş ve bazıları da çocuk yaşta tahta çıkmıştır. Dönemi anlamak için Selçuklu hükümdarlarının çocukluklarını ve özellikle de yaptıkları işlerde kaç yaşında olduklarını hatırd tutmak tarihçi için önemlidir. Bizce asıl önemli olan çocuk yaştaki hükümdar veya hükümdar adaylarının siyasi çevresini araştırmak ve anlamak gereğidir. Ancak bu şekilde dönem tarihini sağlıklı bir şekilde değerlendirebiliriz.

KAYNAKÇA

- Alptekin, C. (1991). "Atabeg", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (IV): 38-40, İstanbul.
- Bardakoğlu, A. (1992) "Bulûğ", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (VI): 413-414, İstanbul.
- Bundarı, (2016) Zübdetü'n-nusra ve Nuhbetü'l-usra, çev. KıvameddinBurslan, Irak ve Horosan Selçukluları Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Cahen, C. (1973). "Selçuklu Devri Tarih Yazıcılığı", Çeviren ve notlayan Nejat Kaymaz, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi Cilt 7 Sayı 12-13'den ayrı basım, Ankara.
- Clauson, G. (1972). An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish, Oxford University Press.

¹² Atabeg için bkz. (Alptekin, 1991)

- Demirkent, I. (1996). Türkiye Selçuklu Hükümdarı Sultan I. Kılıçarslan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Demirkent, I. (2002) “Kılıçarslan I”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (XXV): 396-399, Ankara.
- Hartmann, A. (2006). “Muktedî-Biemrillâh”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (XXXI): 399-402, İstanbul.
- Humphreys, R. (2016). İslam Tarihi Metodolojisi – Bir Sosyal Tarih Uygulaması, Litera Yayıncılık, İstanbul.
- İbnü'l-Esîr, el-Kâmil fi't-târih, Nşr: J. C. Tornberg, Beyrut (1979), Çev: Abdülkerim Özaydın, Cilt X. (1987), İstanbul.
- Köymen, M. (2016) Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt 2: İkinci İmparatorluk Devri, Ankara.
- Merçil, E. (1989). Kirmân Selçukluları Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Muhammed b. Ali b. Süleyman er-Râvendî, (1999). Râhat-Üs-Sudur ve Âyet-Üs-Sürûr (Gönüllerin Rahatı ve Sevinç Alameti), çevAhmed Ateş, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt I, Ankara.
- Nizâmülmülk, (1999). Siyâsetnâme (Siyerü'l-mülûk), nşr. ve çev. Mehmet Altay Köymen, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Özaydın, A. (1990). Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Özaydın, A. (2001). Sultan Berkyaruk Devri Selçuklu Tarihi (485-498/1092-1104), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Özaydın, A. (2002). “Kavurd Bey”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (XXV): 73-74, Ankara.
- Özaydın, A. (2004). “Melikşah”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (XXIX): 54-57, Ankara.
- Özaydın, A. (2009a). “Selçuk Bey”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (XXXVI): 364-365, İstanbul.
- Özaydın, A. (2009b) “Sencer”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (XXXVI): 507-511, İstanbul.
- Özaydın, A. (2016). “Dukak b. Tutuş”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (Ek-1): 345-346, İstanbul.
- Özgüdenli, O. (2017). Selçuklular, İSAM Yayınları, Cilt I: Büyük Selçuklu Devleti Tarihi (1040-1157), İstanbul.
- Piyadeoğlu, C. (2012). Güneş Ülkesi Horasan, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- Piyadeoğlu, C. (2014). Çağrı Bey, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Piyadeoğlu, C. (2017). Sultan Alp Arslan – Fethin Babası, Kronik Yayınları, İstanbul.
- Sadreddîn el-Hüseynî, (1999). Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye, Çev. Necati Lugal, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Sevim, A.& Merçil, E. (2014). Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset Teşkilât ve Kültür, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Sevim, A. (2010). “Süleyman Şah I”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (XXXVIII): 103-105, İstanbul.

- Sümer, F. (2002a). “Keykavus II”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (XXV): 355-357, Ankara.
- Sümer, F. (2002b). “Keykubad I”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (XXV): 358-359, Ankara.
- Sümer, F. (2012). “Tuğrul Bey”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (XLI) 344-346, İstanbul.
- Şeşen, R (1998). Müslümanlarda - Tarih Coğrafya Yazıcılığı, İSAR Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Taneri, A. (1995) “Ertokuş”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (XI): 312-313, İstanbul.